

DILMUROD DO'SBEKOV,
"Jadid" gazetasi bo'lim mudiri

TASAVVUR CHEGARALARINING KENGAYISHI

Annotatsiya: Mazkur maqolada shoir Ikrom Iskandar she'rlaridagi o'ziga xos jihatlar, qo'llangan she'riy san'atlar tahlil qilinib, muallifning so'z qo'llashdagi mahorati, topqirligi va tasvir uslubi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ikrom Iskandar, tasvir, she'riy san'at, qalb, qofiya, qiyos, ohang, shakl.

Annotation: This article provides an analytical overview of the unique features present in the poetry of Ikrom Iskandar. It focuses on the poet's use of various literary devices and explores his linguistic mastery, creative expression, and stylistic approach to imagery.

Keywords: Ikrom Iskandar, imagery, poetic devices, soul, rhyme, simile, tone, structure.

Men shoir Ikrom Iskandar ijodini anchadan buyon kuzatib kelaman. Undagi ohorli ohanglar, yangicha she'riy shakllar, kutilmagan va tutilmagan qofiyalar meni o'ziga rom etadi.

Xolislik chegarasida turib aytganda, bu she'rlardagi kayfiyat yuqumli. O'qisang, beixtiyor xayolingni qirlarga yetaklab ketadi. Bir dam ko'klamgi maysalarni yalangoyoq bosgancha ketib borayotganingni his qilsang, birda o'zingni kuzgi bog' ichra ko'rasan. "Dunyo – bevafo" deya kuylayotgan xazonlarning birinchi va o'z o'rnida so'nggi bora ijro etilayotgan raqsiga maftun bo'lgancha, shamol sahnasiga, hilpirab yerlayotgan burungi barglarga termilasan...

Eng muhimi, bu she'rlar takror o'qilganda ham zerikarli tuyulmaydi. Har safar o'quvchi tasavvurining olis joylarida hayratdan nur emgan nimadir, go'yo bir uchqun yilt etganday bo'ladi.

Ma'lumki, har bir ijodkorda o'zi murojaat qiladigan ifoda vositalari bo'ladi. Ustoz shoir ham bitganlarida **shamol, tun, kun, qo'shiq, ro'mol(cha), qush(cha)** kabi so'zlarga ko'p murojaat qiladi. Bu kabi so'zlarga ularning o'zi bildiradigan ma'nodan tashqari ramziy ma'noni ham yuklaydi. Pirovardida, she'rxonga she'rni o'zi his qilgandek, turlicha tushunish imkonini beradi. Kengroq aytganda, she'rxon mutolaa davomida tasavvuriga erk berish imkoniga ega bo'ladi.

Bir she'rxon, oddiy o'quvchi sifatida aytsam, ustoz shoirning she'rlari hammalashgan, ya'ni unchalik ham ommabop emas. To'g'ri, ular orasida xalq ijodiyotiga uyg'un bitiklar ham bor. Lekin, baribir, aksariyat she'rlardagi tasvirning quyuq bo'yoqlari, ramziy ifodalar bu she'rlarni o'qish uchun ma'lum darajada hozirlik, ijodiy tayyorgarlikni talab etadi.

Shoir she'rlaridagi ohang, ravonlik, ona tilimizning go'zal va betakror jilolari o'quvchini befarq qoldirmaydi:

*Qorong'uda yaxshi ko'rmasang,
Shamol,
shamol,
qo'lingga sham ol.*

*Qirqma qirq o'rim sochni,
Qo'y, qirqma qirq o'rimni.*

*Po‘rim bo‘lay demagil,
Qiz soch bilan ko‘rimli.*

*Qani bo‘lsa, qanoat – qanot,
Orzularni nafs ko‘mganida.
Ko‘zi ochlar ko‘zi ochilar
Bu dunyodan ko‘z yumganida.*

Ul yugurgan ohu emas, ohu faryodim mening.

*Tag‘in yig‘lab dur sochgani ne sudkim,
Yosh qolg‘aymi ko‘zlaridan to‘ksa yosh?*

Odanga tasavvur chegaralarining kengayishichalik zavq, huzur beradigan narsa bo‘lmasa kerak. Shoir she‘rlarini o‘qib, so‘z-ranglar orqali ifoda etilgan bir-biridan chiroyli, betakror suratlarni tomosha qilgandek bo‘lasiz. Ayniqsa, she‘rlardagi ichki so‘z o‘yinlarining jozibasi ko‘zni quvnatib, dilni yayratadi.

Yor bizni Majnun demish, bul laqab bila alqab.

Lahzalar asrday qoldirgay asar.

Men o‘zni tiyyapman o‘zni tiymoqdan.

*Ko‘z o‘ngimda eding, tushmi-o‘ng, bilmam,
Bexos ko‘z ochsamki, ko‘zdan uchibsan.*

*men bir karra gul edim,
ming bir karra tuproqman.*

*Kipriging epkinida
soyalar juft quralay.*

Shoirning “Oqcho‘g‘ol tog‘lari” turkumidagi she‘rlari mukammal yozilgan. Uning “Toshoxur o‘yinqaroq shamolin qilar taroq...”, degan birinchi misrasining o‘zidayoq qofiya, tashbeh va tasvir bor. Bo‘lganda ham mukammal darajada.

Rosti, men mana shu misrani o‘qib, biroz nafas rostlayman. Shamolning taroqqa mengzalishini, daraxtlarni bir yonga egib, xuddi qizlar sochidek bir tomonga tarashini tasavvur qilaman. Zavqlanaman.

Ikrom Iskandar nafaqat soʻzlar, balki harflarni ham mohirona qarshilantirish, oʻrnini oʻzgartirish va ohangdosh soʻzlarni teng qoʻllash orqali ajib bir musiqiy kompozitsiya yaratishga usta. Qarang, harf emas, harflar uyushmasining musiqiy takrorlanib kelishiga misollar:

*Ashulamas, shuʻlamas –
Bu sham toʻkkan koʻzyoshdir.*

*Dala oʻrtasida, oydin kechada
Sap-sariq bir tusda gulladi gulxan.*

Oshiqib oshiqlar sonin oshirma.

*Har qachonki, hajrida oqsa koʻzimdan jolalar,
Dengizga dengizki, bu ummon yuz qatla sencha bor.*

*Karam-ku yoʻq, nolamga
Loaqal loqayd boʻlma.*

*Senga yoʻllabman yana
Xatlarim – xatolarim.*

*Kel, bizga araz emas,
Yarashish yarashadi.*

*Misli misdek qizigan
Tuygʻumi yo tugʻyondir.*

*Boray desam yoʻq haddim,
Yo hadigim bor mudom...*

*oʻyin tushgan kapalak,
oʻyingga ham olmaysan*

*tuvakdagi gullarning
xonanishin xonishin...*

*Men-ku sizni bevafo deb yozg'irmoqdaman,
axir kimdir yozmoqdadir vafodolim deb.*

Istilo etildi istihola ham.

Shoir qalamiga mansub harflar bilan bog'liq so'z o'yinlari aks etgan quyidagi misollarni o'qisangiz, harfiy o'zgarishlar natijasida she'rlar yangi mazmun kashf etayotganiga guvoh bo'lasiz. Ya'ni, shoir shaklni o'ylab, ma'noni esdan chiqarib qo'ymaydi. Ham shakliy, ham g'oyaviy so'z o'yinlari she'rxonga kayfiyat ulashib, uni ortidan ergashtirib ketadi:

*Sanga aytur emishki el, ul majnuningni davolat deb,
Oni bir yo'li oradan ko'tarmog'ing balki davlatdur.*

(“davolat” so'zida o'rtadan “o” harfi ko'tarilsa, “davlat” so'zi qoladi)

*Qachon gul bolin yuzida ko'zga namoyon aylamish,
Har dam ul siri pinhonni gar istamish topmish ari.
Sen dog'i qilma gumonki, ko'ngulda limmo-lim ishqing
Bul masal ichra asaldur – magar ko'rinmas, ey pari.*

(“masal” ichra “asal” bor – “m” harfi agar ko'rinmasa)

“**To'kiladi lak-lak yulduz...**” deb boshlanuvchi she'rdagi ichki so'z o'yinlarini ko'rib, hayratingiz ikki hissa oshadi:

*Kutaman ming tama bilan –
kun chiqarmi...
Dilda sanchiq.
O'zimning-ku, sening sari
haddim sig'mas borishga...
“Keldim” degan so'zing tanqis,
“Sevdim” degan so'zing tansiq.
Kutilgan so'z tilga chiqsa –
izidan kun yorishgay.*

(“kutaman”dan “tama” chiqsa ham – “kun”, “kutilgan”dan “tilga” chiqsa ham – “kun” qoladi)

O', qoshiga o'sma qo'ygan **U**.

(Kirill alifbosidagi U (Y) va O' (Ÿ) harflarining shakliga ishora)

So'z sehrining ilohiy qudratiga tasanno aytib, shoir mahoratini olqishlab, o'qiganda ko'ngil to'ladigan she'rlarni va ulardagi yorqin so'z-ranglarda ifodalangan go'zalliklarni kashf etishda davom etganingiz sari Ikrom Iskandar ijodiga muxlis bo'lib boraverasiz.

*Bir seskanib tuyqusdan
turar tun uyqusidan.*

Oqshom. Oqadi oq sham.

Izlarimda izg'ir izg'irin...

*Musiqqa taralar,
o, so'limas gul kabi so'lim.*

*Men yam-yashil o'tlarning
o'tmishiga aylandim.*

Oppoq qor, qora sovuq.

*Semirgayman simirgan
sarim – sarin havolar.*

*Sensan borar manzirim,
oshiqman, oshiqaman.*

Oromida osoyish-u osmonida oroyish.

She'ning yangicha qurilishiga, ya'ni mazmun odatdagidek bir band (kuplet) ichida – har to'rtinchi emas, balki keyingi bandda – beshinchi misra bilan yakun topishiga e'tibor qiling:

*Gul yuzingning xizmatida
tursin deya belin bog'lab –
guldastalar yuborsamki,
gullarning ham ko'ksin dog'lab,*

*bir qarab ham qo'ymagaysan.
Yulduzlarday yana sonsiz
sen tomonga yo'llaganim –
nomalarim nom-nishonsiz,*

*noma'lumdir ne bo'lgani.
Lek, shunda ham tinch qolmasdan,*

*ne qilarim bilmay ammo,
boray desam topolmasdan*

*borurga bir bahona ham,
ko'ksimdagi sog'inchlarim,
o'kinchlarim, o'tinchlarim
misralarga bitib barin*

*yana senga jo'natgayman...
Ko'zing tushib unga birda
e'tiborsiz qo'l siltaysan:
Ikrom Iskandardandir-da.*

“Poliz natyurmorti” she’ri ham yangicha she’riy shakl va qofiyalarga (*bir band besh satrdan iborat bu she’r a-b-a-v-b shaklida qofiyalanadi, muhimi, banddagi v qofiya keyingi kupletning birinchi satriga qofiyalanadi*), ham kutilmagan tasvir va so‘z o‘yinlariga (“*tarsillagan tarang tanidan taraladi tarovat ta’mi*”) boy:

*Bir taraddud kezar polizda.
Garchi hali osmon moviydir,
qaynoq kunlar qolgan olisda –
tarqayotgan tun salqinida
qovunning badani sovuydi.*

***O’tayotgan vaqt talqinida**
tasvir topgan qoq qovoqqa boq.
Mana, endi suvlar tinidi,
qanday yetildi u, bir paytlar
handalakdan olgandi saboq.*

***Quyosh hali o’qimay baytlar,**
hali qochmay shudringning nami,
tarvuz tongga salomlar aytar –
tarsillagan tarang tanidan
taraladi tarovat ta’mi.*

Agar she’r yana davom etganida edi, keyingi bandning ilk satri “tanidan” so‘ziga qofiya bo‘lib yakun topardi.

Bir paytlar adabiy jurnallardan birida Ikrom Iskandarning “Ixtiro” she’ri haqida adabiyotshunos olimlarning fikrini o‘qib, o‘zim uchun “**Qalb**” degan she’riy san’atni kashf etganman. Bunda, bilasiz, so‘zni har ikki tomondan o‘qish, so‘zni teskari qo‘llash orqali nazmiy asar yaratish ijodkordan mahorat bilan birga topqirlikni ham talab qiladi. Shoirning so‘z o‘yinlaridan mohirona foydalana bilgani natijasida mag‘zi to‘q, muhim falsafiy xulosaga ega yaxlit she’rning dunyoga kelishi meni juda qiziqtirib qo‘ygan. Ishtiyoq va havas hosilasi o‘laroq, men ham shu yo‘sinda bir-ikkita she’rlar mashq qilganman o‘shanda.

Mana, o‘sha “Ixtiro” va keyinroq yozilgan “Ixtiro”ning davomi” nomli she’rlar:

Men “yo‘q”dan “qo‘y” qildim,
“Yo‘q” so‘zini teskari o‘qib.

“Ovsar” – “rasvo” bo‘ldi.

“Nodon” esa...
Baribir “nodon”ligicha qoldi.

Emish ishq ne **fan** – **naf** nechuk bo‘ldi andin, bilmam,
lek – **kel**, dedim, kelmading,
dilimda senga aytmoq bo‘lgan bir **roz** – **zor** bo‘ldi...
Kim qayg‘uga bersa **dosh** – **shod** bo‘lar emish-ku oxir,
men oshiq bo‘ldim-u
mudom **nolon** bo‘lib qoldim.

Kitobdagi “Besh so‘z”, “Kuzgi yaproqlar”, “Bir ohangda”, “Mumtoz ohanglarda” singari turkumlar ham betakror. Masalan, men “Kuzgi yaproqlar”ni o‘qib, kuz tasviri aks etgan 17 ta suratni tomosha qilgandek bo‘laman. “Besh so‘z” – kashfiyot. Men ularning har biriga to‘xtalib, hayratimni uzoq gapirishim mumkin. Muxtasar aytganda, undagi fikrlarning qarshilanishi, ifodaning tiniqligi, beshta so‘z bilan butun boshli she‘rga yetgulik his(fikr)ni ifodalay olish shoir mahoratidan dalolat. Men “Besh so‘z”ni xulosadan iborat she‘r, she‘rdan iborat xulosa, degan fikrga kelganman.

Albatta, biz bu o‘rinda keltirib o‘tgan misollar dengizdan tomchi, xolos. Ikrom Iskandar she‘rlarida o‘quvchiga zavq-shavq ulashadigan bunday ifodalar, bitiklar juda ko‘p. Milliy adabiyotimiz, xususan, zamonaviy o‘zbek she‘riyati mana shunday rang-barang asarlarga boyligi bilan faxrlansak arziydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Izzat Sultonov. *Adabiyot nazariyasi*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1986.
2. Ikrom Iskandar. *Yashil xirgoyi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
3. Ikrom Iskandar. *Fasllar ohangi*. – Toshkent: Sharq, 2013.
4. Ikrom Iskandar. *Visol qushlari*. – Toshkent, 2016.
5. Ikrom Iskandar. *Men siz bilan baxtliman*. – Toshkent: Adabiyot, 2021.